

Földtani szakigazgatás Észak-Magyarországon

JÓZSA GÁBOR Magyar Geológiai Szolgálat Észak-magyarországi Területi Hivatal

Egységünk 1970-ben MÁFI Területi Szolgáltként alakult meg, majd 1994-től MGSz Területi Hivatalként működik. Illetékessége Észak-Magyarország három megyéjére, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megyék közigazgatási területére terjed ki.

A három megyében 615 településen, 13 400 km²-en, a lakosság száma: 1.365 000.

Földtanilag ez a régió Magyarország egyik legváltozatosabb egysége, aminek következtében a nyersanyag-termelés teljes spektruma a közelmúltig megtalálható volt, és máig is az országos átlagot jelentősen meghaladó mértékű.

A nyersanyagbányászat-iparfejlesztés közötti szoros kapcsolat, majd újabban a vegyipar bázisainak létrehozása eredményeként neveztek korábban a régiót az észak-magyarországi ipari tengelynek is. Mára ennek az iparnak egy része jelentősen visszafejlődött, viszont a természeti környezetben okozott hatásai még hosszú távon fennmaradnak.

A mezőgazdasági termelésre a változékonyság a jellemző, mely a síkvidéki területeken jelentős szántóföldi kultúrával, a hegységek előterében történelmi borvidékkel, míg a hegyvidékeken az erdőgazdálkodás túlsúlyával jelentkezik.

A 70-es évek második felétől az intézményesített természetvédelem nagyarányú fejlesztése a régió újabb lehetőségeit felismerve nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek és természetvédelmi területek sorát hozta létre, ezzel megteremtve az észak-magyarországi természetvédelmi régiót.

Az eltérő irányú és sohasem harmonizált különböző célú fejlesztések számtalan konfliktus forrásává váltak, amelyben a geológia tudományára jelentős terhek hárulnak. Egyrészt van a Mátra Tájvédelmi Körzet és a Mátraaljai történelmi borvidék, ugyanitt működik a Mátrai Erőmű és a visontai lignitbánya, a bezárt gyöngyösoroszi ércbánya és a bezárás előtt álló recski ércbánya, a recski kőbánya és kőfeldolgozó. A Bükk Nemzeti Park, a bélapátfalvai és hejőcsabai cementmű a hozzátartozó bányákkal, a felnémeti mész-kő-feldolgozó mű a bervai mész-kőbányával szorosan kapcsolódik egymáshoz. A bükkábrányi lignit külfejtés, Diósgyőr, Kazincbarcika, Ózd a maga jellegzetes iparával meghatározó jellegű. A Zempléni Tájvédelmi Körzet és a Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék mellett található Magyarország nemérces ásványi nyersanyagai (nemesagyagok, kvarcit, perlit, zeolit) bányászatának és feldolgozásának közel 50%-a, és itt található az ország legnagyobb andezit bányája is.

Az ipari termelés átstrukturálódása, a szénbányászat erőteljes visszafejlődése után mára a foglalkoztatás, a szociális ellátottság terén is ez a régió halmozottan hátrányos helyzetbe került. Az elkövetkező évek területfejlesztési koncepcióinak, terveinek lesz a feladata az ellentmondások feloldása, a harmonizáció megteremtése, miközben az új beruházások környezetbe illesztése, az autópálya és autóút fejlesztések nyersanyag-igényeinek biztosítása újabb konfliktusok forrásai.

Hivatalunk minden államigazgatási eljárásban, minden lehetséges fórumon a meglévő szakmai ismeret

alapján, függetlenül a különböző ágazati érdekektől, szakmai követelmények megfogalmazásával ad állásfoglalást, szakvéleményt és támaszt követelményt.

Sok esetben többféle érdek mérlegelésére, egy, már kialakult helyzetre kényszerülünk tekintettel lenni, amikor a nyersanyag és a földtani érték, a nyersanyagvédelem és az azt lekötő egyéb új beruházás ügyében kell véleményt alkotnunk. Állásfoglalásunkat az ügydöntő hatóságok és az ügyfelek általában elfogadják, a jogorvoslati eljárások eddig még minden esetben bizonyították a szakmai döntéseink helyességét. Tény, hogy az eljárások folyamatosan növekvő nagy száma egyre nagyobb terhet ró a hivatal minden munkatársára. A MÁFI Területi Szolgáltként is végzett adatgyűjtő és szintetizáló munka folyamatossága, a stabil és általában több évtizede itt dolgozó munkatársak terület- és tárgyismerete, szakmai hozzáértése, az államigazgatási szervekkel, az egyetemekkel és az egyéb kutatóhelyekkel fenntartott jó kapcsolatok, a szakigazgatási munkát szolgáltatásként értelmező hozzáállás a hatékony munkavégzés záloga.

A közelmúlt példáinak rövid ismertetésével a sokirányú feladat néhány jellemzőjét kívánom bemutatni. A szervezetek és helyszínek pontos megjelölésének hiánya nem a véletlen műve.

- Az új bányatörvény alapján megtörtént a nyersanyagokra és területekre lebontott zárt területek kijelölése, ahol a bányászati tevékenység csak koncesszió keretében végezhető. Ez a törvény már nem ismeri a korábban általánosan ismert "anyagyerőhely" kifejezést sem. A zárt területek első kijelölésénél a földtani dokumentáción túl figyelembe vették a tervezett autópálya fejlesztéseket is. Területünkön az elmúlt évben épült az M3 autópálya újabb szakasza Gyöngyös és Füzesabony között, amelynek megépítéséhez jelentős mennyiségű nyersanyag felhasználása vált szükségessé. A környezetben működő homok- és kavicsbányák a várható igények ismeretében jelentős fejlesztéseket, kutatásokat hajtottak végre.

Beindult az útépités, és annak nyomvonalával párhuzamosan számtalan anyagyerőhely nyitására került sor, melyek általunk és az illetékes bányakapitányság szerint is illegális bányanyitásnak minősülnek.

A részletesebb vizsgálat szerint ezen anyagyerőhelyek létesítéseként a legkülönbözőbb célt jelölték meg: talajcsere, halastó, hulladéklerakó, humusz-elhelyező terület. A kedvezményezettek általában a földhivatalok ideiglenes termelésből való kivonási engedélyével, valamint a talajvédelmi hatóság, esetenként önkormányzat hozzájárulásával rendelkeztek.

A gyakorlatban találkoztunk olyan talajcserevel, mely a húsz méter mélységet meghaladta, vagy olyan tereprendezéssel, ahol két mobil törőberendezés törte és osztályozta az andezit görgeteget. A területek tulajdonosainak felelősségét a tevékenységet végzők átvállalták, így ők feltehetően a speciális ösztönzés hatására az álcázó tevékenység lelkes támogatóivá váltak.

Az esetek nagy részében az egyik nagy útépitő vállalat volt a tevékenység finanszírozója és lebonyolítója, függetlenül a konkrét munkát végző alvállalkozótól.

Feladatunk a jogszabályok szerint annak az eldöntése volt, hogy a kitermelt anyag ásványi nyersanyagként minősül-e. A hatályos bányatörvény fogalom-meghatározása e tekintetben egyértelmű, amikor a természetes eredet és az ásványok feldúsulása mellett a hasznosíthatóságot is annak kritériumaként jelöli meg.

Miután az autópálya földművébe beépíthető anyagoknak is ki kell elégíteni bizonyos követelményeket, amit az "anyagnyerőhelyek" vizsgálatánál szükségszerűen meghatároztak, e szakvélemények elkészítése nem állított bennünket megoldhatatlan feladat elé. A töltéscélok felhasznált agyagok voltak azok, amelyek az ásványvagyon nyilvántartás nomenklatúrájában nem szerepeltek, noha annak tételei között még tömédék anyagot is találhatunk. A közlekedésépítési agyag nyersanyag megnevezés bevezetésével ez is egyértelművé vált. Az elindult államigazgatási perekben az I fokú ítéletek a bányakapitányság, így közvetve a földtan igazát is bizonyították. Ezen tevékenységek környezeti hatásai is jelentősek, miután a bányászat engedélyezése számtalan környezetvédelmi-természetvédelmi garanciát is megkíván, míg ezek a több százezer köbméteres kitermelések az érintett hatóságok közreműködését az engedélyezési eljárásban nélkülözték.

- Már évek óta folynak az egyik észak-magyarországi erőművi salakhányó rekultivációs munkálatai. Ezek tervezési-engedélyezési eljárásába hivatalunkat sem szakhatóságként, sem szakvéleményezőként nem vonta be, mivel jogszabály erre nem kötelezte az engedélyező hatóságot. Először informálisan, majd a sajtóból is egyre gyakrabban hallottunk a salakhányón történő veszélyes hulladék lerakásról, miután az érintett település lakói egyre több fórumon fejezték ki aggodalmukat a lerakott anyagokat illetően. A lakosságban a szakszerű rekultivációval kapcsolatos kétségek azért fogalmazódtak meg, mert a beszállításra kerülő anyagok köre egyre bővült, és egyre több olyan vállalat neve vált ismertté a sajtóból, melyeket mint környezetvédelmi problémákkal küzdő szervezeteket ismertek meg.

Az ügygel foglalkozott az illetékes Megyei Főügyészség, valamint a Legfőbb Ügyészség is, és az új Környezetvédelmi Felügyelőség kijelölésével környezetvédelmi felülvizsgálat elrendelésére került sor, melynek során már a salakhányót veszélyes hulladék kezelő teleprek minősítették. Hat év alatt a rekultivációs tevékenység átalakult veszélyes hulladék kezeléssé. A kijelölt új felügyelőség a környezetvédelmi felülvizsgálati dokumentáció megküldésével szakhatóságként vonta be hivatalunkat az eljárásba, mely jelenleg is folyamatban van. Állásfoglalásunk kialakításához a felülvizsgálati anyag kiegészítését tartottuk szükségesnek, de az nyilvánvaló, hogy a kialakult helyzet kényszerével is szembesülnünk kell.

Nem a mi feladatunk és tisztünk értékelni a korábban közreműködő államigazgatási szervek intézkedéseit, az eredmény önmagáért beszél. Szakmai vita folyhat arról, hogy az ipari hányók, bányászati meddőhányók mint potenciális lerakóhelyek mennyire vehetők figyelembe a veszélyes hulladék lerakás szempontjából. Ezt mindig az adott anyag és földtani környezet figyelembevételével kell eldönteni, mert a kész helyzet teremtés kockázata felbecsülhetetlen.

- A bányatörvény 1997. évi módosítása a Magyar Geológiai Szolgálatot a földtani kutatás engedélyező hatóságává tette. Korábban már jelentkezett olyan problé-

ma Észak-Magyarországon is, amikor egy mélyfúrás engedélyezése során mind a környezetvédelem, mind a természetvédelem szakhatóságként kívánta érvényesíteni követelményeit. A bányatörvény földtani kutatás fogalmának meghatározása viszont vagy nagyon széleskörűen, vagy nagyon szűk körűen értelmezhető és értelmezett. A szó szerinti (tehát széleskörű) értelmezés alapján minden vízkutató, környezetföldtani, építésföldtani és talajmechanika fúrás a földtani kutatás témakörébe tartozik, de ugyanakkor az engedélyezés metodikája ágazatonként eltérő.

A vízfeltáró, vízmegfigyelő kutak vízjogi engedély kötelesek, de a vízügyi hatóság a legtrikább esetben vonja be hivatalunkat az engedélyezési eljárásba, míg a környezetvédelmi célú feltárások nem engedély kötelesek, de eredményeik megjelennek a hatástanulmányokban, felülvizsgálati dokumentációkban.

Az építménnyel kapcsolatos feltárások eredményei az építési engedélyezési eljárásokban jelennek meg. A volumenek ismeretében elképzelhetetlen, de célszerű sem lenne az összes ilyen feltárás MGSZ-engedélyezése. Megfogalmazható igény viszont, hogy minden feltárás és vizsgálat eredménye kerüljön be az MGSZ szervezeteinél működtetett adatrendszerekbe.

(A nyersanyagkutatás e téren a legkevésbé problémás, mert ennek jogszabályi garanciái biztosítottak és több helyen előírtak.)

A kialakult gyakorlat szerint a földtani kutatás szűkebb értelmezése szerint olyan kutatások engedélyezésével kell foglalkoznunk, amelyek a szokványos rutin eljárásokba nem illeszkednek be, de ahol a tervezett beruházás szempontjából a földtani viszonyok döntő jelentőségűek és azok tisztázása az egyéb eljárást megelőzik. Ilyen lehet egy hegyvidéki víztározó, egy föld alatti gáztároló, vagy az atomtörvény hatálya alá tartozó létesítmény, földtani szerkezet tudományos vizsgálata. Hivatalunknál egy ilyen föld alatti létesítmény (gáztároló) földtani kutatására kértek eddig engedélyt.

Miután az eljárást szabályozó alacsonyabb jogszabályok még nem kerültek megalkotásra, az általános eljárási rend figyelembevételével a környezetvédelmi, a természetvédelmi, a vízügyi és a bányászati hatóság szakhatóságként való bevonásával folytattuk le az eljárást, adtuk ki a hatósági engedélyt. A törvényes határidőn belül fellebbezés nem érkezett, határozatunk jogerőre emelkedett.

- Több évtizedes vajudás után eldőlt a recski ércbánya mélysíntjének a sorsa, ami ún. "tartós szüneteltetés vízelárasztással" címen a bánya hosszabb időre történő bezárását jelenti, nem kizárva annak egy későbbi újrainyitását sem. Az MGSZ a hatályos jogszabályok alapján több oldalról érintett az ügyben, és a bányavállalkozó kérésére több szakvéleményben fogalmazta meg elvárásait. Kezdeményezésünkre az illetékes bányakapitányság, a tartós szüneteltetési Műszaki Üzemi Terv (MÚT) jóváhagyásának eljárásába szakvélemény kérésével vonta be hivatalunkat. Miután az MGSZ ásványvagyongazdálkodási jogköre a bányatörvény módosítása során megszűnt, ebben a tekintetben csak azon követelményeink érvényesítésének van reális alapja, ami a bányakapitányság határozatában is megfogalmazásra kerül. Szakvéleményünket az MGSZ minden érdekelt szervének (Információs Központ, Szakhatósági Osztály, Ásványvagyongazdálkodási Osztály) bevonásával és támogatásával készítettük el, figyelembe véve azt a tényt is, hogy a bezárás környezetvédelmi engedé-

lyezési eljárásában majd szakhatóságként kell közreműködnünk. Külön felelősséget ró az MGSZ-re, de minden eljáró szervezetre az a tény is, hogy módszerében és volumenében sem szokványos nyersanyagkutatás befejezéséről kell dönteni akkor, amikor a közvetlen térségben, a bezárással érintett bányarészen is további bányászati jogosultság (kutatási engedélyek, bányatelek) van érvényben, de a bezárás környezeti hatásai is nagy kockázatúak. (Elég csak a bükkzséki SALVUS gyógyvízkútra, vagy a mátraderecskei termálkútra utalni.)

A távlati bányanyitás lehetőségét figyelembe véve különös felelősség a kutatási, bányászati dokumentumok megőrzése, vagy a közel tizenkétezer dexion-polcnyi minta sorsának eldöntése. Azért sem szokványos ez a szüneteltetési-bányabezárási eljárás, mert az MGSZ költségvetési lehetőségét meghaladó feladatként jelentkezik annak kihatása (magminta raktárak fenntartása).

Azt hiszem, hogy a témával még évekig foglalkoznunk kell, állandóan szem előtt tartva, hogy szakmai döntéseink nagy anyagi vonzatúak és nagy kockázatúak lehetnek. A döntések helyessége csak évek, évtizedek után lesz megítélhető, miközben a térségben majd az újabban készülő fejlesztési tervekhez, beruházásokhoz engedélyezési tervekhez már a közeljövőben is áll-

lásfoglalásokat, véleményeket kell adnunk.

A hivatal részletes tevékenységét az évente készülő beszámoló jelentések tartalmazzák, ezek az adattárakban, nyomtatott anyagokban megtalálhatók. Jelen írásban a régió általános problémáiról, egy-egy súlyponti kérdésről kívántam vázlatos képek nyújtani, mely talán azt is érzékeltette, hogy a statisztikákban megjelenő egy-egy szakhatósági állásfoglalás, szakvélemény mennyi szempont mérlegelését, és az adott kérdés földtani szakmai részletes ismeretét kívánja meg.

Az államigazgatási eljárásban van egy gyors visszajelzés, amikor a fellebbezés, vagy bírósági eljárás megerősíti vagy elveti indokainkat, de a döntések igazi súlya évek, évtizedek múlva jelentkezik.

Huszonnyolc év tapasztalata alapján kell köszönetet mondani mindazon földtani szakembernek, akik a régióban dolgoztak és leírásaik, vizsgálataik, térképeik ma is helytállóak és felhasználhatóak egyes gyakorlati feladatok megoldásában. Elődeink, az állami geológiai szervezetek mindig nagy súlyt helyeztek munkájuk szakszerű dokumentálására és a dokumentációk megőrzésére. Meggyőződésem, hogy ennek folytatása egyik legfontosabb feladatunk, a korrekt szakigazgatási munka egyik alappillére, és egyben a különböző fejlesztési elképzelések földtani megalapozásának hatékony költségcsökkentő tényezője is.

Bauxiteredésű vasdús kőzetek, hajdani vasbányák és kohók (földtani, történeti, ipartörténeti, névtani adatok)

TÓTH ÁLMOS Magyar Geológiai Szolgálat

A bauxit korábbi időkben való vaskohászati feldolgozási lehetőségével Schleicher Aladár a XVIII századi kislódi vashámorral foglalkozó, két részben (1957, 1962) megjelent adatokkal bőségesen alátámasztott, ipartörténeti tanulmánya foglalkozik. Vizsgálja a bauxit vaskohászati alapanyagként való hajdani hasznosítása technológiai lehetőségeinek kérdéseit. E nyomon indulva kezdtem irodalomkutatásba, melynek eredményeiről az alábbiakban számolok be.

Kísérlet tesztek a történet-, nyelvészet-, ipartörténet-tudomány és a geológia (földtan) bizonyos "határterületi jelenségeinek" - lehető egységes képbe való foglalására. A téma történeti jellege miatt szabadon László Gyula régészprofesszor örökbecsű megfogalmazására: a termékeny bizonytalanságra, mint általam is alkalmazott munkafilozófiára hivatkozni. A bányászat-történet tekintetében elsősorban Heckenast Gusztáv (1988) és Gyórfly György (1977), kohászat-történeti vonatkozásban pedig Heckenast Gusztáv (1980, 1985), Gömöri János (1994), Nováki Gyula (1968), Vastag Gábor (1962) munkáira támaszkodom.

A tanulmány arra az eredményre jut, hogy: 1./ a magyarországi korai vasérc-bányászat/kohászat szerves, esetenként meghatározó részének kell tekintenünk a XX. század fémének nevezett alumínium ércét, a bauxitot; 2./ a földtani tények jó összhangba hozhatók a névtan, a történettudomány-ipartörténet eddigi megállapításával, tehát azok hitelét erősíti; 3./ a geológia új impulzusokat is tud adni e tudományoknak.

Alább történészek, technikatörténészek számára is ismert, földtani értelemben erősen egyszerűsített, részben szinoním fogalmakat használok: *bauxit vaskalap, bauxit-vaskő, karszt-vasérc*. A bauxit-vaskalaphoz a bauxittelep felszíni, felszín-közeli azon részét nevezem, ahol relatíve erőteljes a telepképződést tág értelemben véve követő vasmigráció és főleg erőteljes a késői, esetleg másodlagos vaskiválás.

A feké (mészke/dolomit) metasomatikus vasosodását a bauxit késői vasmigrációs folyamatai okozzák. A késői (posztgenetikus) folyamatok során olyan hely-

zet is kialakulhat, hogy a hajdani bauxittelepet már csak a feké-, vagy fedőoldali vasas képződmények áthalmozott termékei jelzik. A kérdés bauxit-szemponit vizsgálatára nem célja e cikknek. Utalok Bárdossy György (1961, 1977) és más kutatók további bőséges hivatkozást tartalmazó munkáira, melyek e folyamat számos vonatkozását megvilágítják. Az általában lokálisan jelentkező nagy vaskoncentráció elsősorban az eredeti fedő nélküli bauxittelepekre, illetve -részekre jellemző. Itt az akár többszöri átmozgatottság számos nyoma is megfigyelhető. Halimba-Malomvölgy, Gánt több te-